

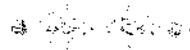
۱۰. کاشانی، فیض، محجة البيضاء: راه روشن، محمدرضا عطایی، ج ۳، چاپ دوم: مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱
۱۱. کلیبی، ابو جعفر محمد، اصول کافی، ترجمه و شرح فارسی شیخ محمدباقر کمرهای، انتشارات اسوه، چاپ ششم
۱۲. ماهنامه پیوند، انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۴۴
۱۳. مجلسی، علامه، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۹۳، چاپ بیروت، مؤسسه الوفاء
۱۴. مسجد، مسجدی‌ها و چند کلمه حرف حساب، مجله زائر، شماره ۷۰، مرداد ۱۳۷۹
۱۵. مطهری، مرتضی، ده گفتار، ناشر: صدرا، دی ۱۳۸۶
۱۶. مطهری، مرتضی، حماسه حسینی، ج ۲، صدرا، بهمن ۱۳۸۶
۱۷. مطهری، مرتضی، حماسه حسینی، ج ۲، صدرا، ۱۳۷۹
۱۸. نظری، مرتضی، مساجد، جامعه جوان ما و ضرورت توجه بیشتر، ماهنامه مسجد، شماره ۷۱، آبان ۱۳۸۲
۱۹. هسلین، فرانسیس و همکاران، سازمان فردا، جلد دوم، ترجمه فضل الله امینی، تهران: انتشارات فردا، ۱۳۷۸

راهکارها باشد.

- پیوند مسجد با زندگی جوان:

اگر مساجد از خاصیت تک بعدی (معنوی گرایی) به سوی چند بعدی شدن سوق داده شود و اقدام عملی در جهت نیازهای فردی و اجتماعی نسل جوان بردارد قطعاً در جذب جوانان موفق خواهد بود. دین خردگرا و حکمت مدار اسلام در کنار مسایل معنوی بر مسایل مادی و اقتصادی نیز تأکید می‌کند و فقر را مایه کفر معرفی می‌کند چنان که از پیامبر (ص) نقل است که فرمود: «کاد الفقر ان یکون کفراً» (اصول کافی، ج ۲، ص ۳۱۰)؛ رهبران دینی و الگوهای جامعه باید خود را با مشکلات جوانان درگیر کنند و در حد امکان در حل آن بکوشند تا از این طریق پیوند عاطفی برقرار گردد. در این راستا پیشنهاد می‌شود در مسجد ستاد رفع مشکلات جوانان تأسیس گردد و متولیان مسجد در ساماندهی و رفع مشکلات جوانان مشارکت نمایند.

پس بیائیم در نگرش و روش خود به دو مقوله ارزشمند مسجد و جوان تجدید نظر نماییم و بین این دو علقه‌ای ناگسستنی برقرار سازیم.

پی نوشت:

1. Institutionalism
2. Voluntary Organization (V.O)
3. Non Governmental Organizations (NGO)
4. Not for Profit Organization (NPO)
5. Civil Society
6. Function

منابع

۱. احدی و دلاستان، روان‌شناسی رشد، نشر: پردیس، ۱۳۸۴
۲. انقلاب اسلامی ایران یا نهضت مسجد، مصاحبه با دکتر محمدیان، ماهنامه مسجد، شماره ۷۱، آبان، ۱۳۸۲
۳. باقی، عمادالدین و همکاران، پرستشگاه در عهد سنت و تجدد، مجموعه مقالات، تهران: نشر سراسی، ۱۳۸۱
۴. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۷
۵. خمینی، روح‌الله، صحیفه نور، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱
۶. سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۶
۷. سید ناصح الدین، غررالحکم، ترجمه محمدعلی انصاری، ج ۱، نشر: امام عصر (عج)، ۱۳۸۶
۸. شکوهی، فاطمه، بررسی عملکرد آموزشی مساجد، ماهنامه مسجد، شماره ۷۱، آبان ماه، ۱۳۸۲
۹. قوچانی، محمد، یقه سفیدها، جامعه‌شناسی نهادهای مدنی در ایران، تهران: انتشارات نقش و نگار، ۱۳۷۹

اساسی به وجود آید تا در تعامل جوان و مساجد، شاهد خیزشی همه جانبه باشیم. امام صادق (ع) می‌فرماید: «هرگاه شخص عالم به مقتضای علم خویش عمل نکند اثر موعظه‌اش هم چون آب باران بر روی سنگ صاف از قلب‌های مردم محو خواهد شد.» (اصول کافی، ج ۱، ص ۴۴) امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «کسی که خود را پیشوای مردم قرار می‌دهد پیش از آن که به آموزش دیگران بپردازد باید خود را آموزش دهد و نیز باید تربیت کردار او بر تربیت گفتارش پیشی داشته باشد.» (نهج البلاغه، قصار ۷۰) استاد مطهری می‌گوید: «این خود یک غفلت و اشتباه بزرگی است امروز در اجتماع ما که برای گفتن و نوشتن و خطابه و مقاله بیش از اندازه ارزش قائلیم و بیش از اندازه انتظار داریم، در حقیقت از زبان، اعجاز می‌خواهیم.» (مطهری، ده گفتار، ص ۶۷) فرزندان ما بیش از آن که به گفتار ما نظر افکنند، اعمال ما را زیر نظر می‌گیرند که گفته‌اند: بچه‌های ما آن گونه می‌شوند که ما هستیم نه آن گونه که می‌خواهیم باشند. (پیوند، ش ۲۴۴، ص ۵۰) بخش زیادی از یادگیری انسان از راه چشم صورت می‌گیرد. استاد مطهری می‌گوید: هیچ چیز بشر را بیش‌تر از عمل تحت تأثیر قرار نمی‌دهد شما می‌بینید مردم از انبیاء و اولیا زیاد پیروی می‌کنند ولی از حکما و فلاسفه آن قدر پیروی نمی‌کنند، چرا؟ برای این که فلاسفه فقط می‌گویند، فقط مکتب ندارند، فقط تئوری می‌دهند. ولی انبیا و اولیا تنها تئوری و فرضیه ندارند عمل هم دارند آن چه می‌گویند اول عمل می‌کنند حتی این طور نیست که اول بگویند بعد عمل کنند اول عمل می‌کنند بعد می‌گویند، وقتی انسان بعد از آن که خودش عمل کرد گفت، آن گفته اثرش چندین برابر است. (مطهری، حماسه حسینی، ج ۲، ص ۱۰۶)

- پاسخ گویی به پرسش‌های دینی جوانان:

یکی از راه‌های استحکام پیوند میان مسجد و جوان، رفع نیاز فکری و معنوی جوانان می‌باشد. جوانان ذهن خلاق و جستجو-گری دارند و همواره به دنبال کشف حقیقت و حل مسائل و پاسخ گویی به شبهات‌اند. علاوه بر آن امروز شبهه افکنی در حوزه فرهنگ دینی یکی از پر خطرترین جلوه‌های تهاجم فرهنگی در عرصه تربیت دینی است این شبهات به قول استاد مطهری، گذرگاه خوبی هستند اما عدم پاسخ گویی به آنها موجب تزلزل در عقاید و اندیشه‌های دینی آنان می‌گردد و پایه‌های تربیت دینی را سست می‌گرداند. جوان اگر احساس کند که مسجد محلی برای پاسخ گویی به سؤالات اوست و در آن شخصیت ارزشمند و فرهیخته‌ای است که درد او را درک می‌کند، خواه ناخواه به سمت و سوی او متمایل می‌گردد و دیگران را نیز با خود همراه می‌سازد. استاد مطهری می‌گوید: ما امروز از این نسل گله داریم که چرا با قرآن آشنا نیست، چرا در دانشگاه‌ها قرآن یاد نمی‌گیرند حتی به دانشگاه هم که می‌روند از خواندن قرآن عاجزند البته جای تأسف است که این طور است اما باید از خودمان بپرسیم ما تاکنون چه اقدامی در این راه کرده‌ایم؟ اختصاص ساعتی از روز برای پاسخگویی به پرسش‌های دینی جوانان در مسجد می‌تواند یکی از

استفاده شود. پاکیزگی، طراوت و زیبایی مسجد، در جذب جوانان بسیار مؤثر است. بعضی از دانشجویان، بوی بد، فضای تنگ نمازخانه، فرش‌ها و موکت‌های آلوده را باعث بی رغبتی به نماز می‌دانند.

فعال و تجهیز کردن مساجد:

برای حضور جوانان در مساجد، لازم است، مساجد را از انحصار به نماز، خارج کرد، جوان عنصری فعال و پرشور است و به دنبال کانونی فراگیر و خودجوش می‌باشد. مطالعه عصر نبوی نشان می‌دهد که مسجد، پایگاه تصمیم‌گیری اجتماعی، نظامی، سیاسی، عبادی و فرهنگی بوده است. در این صورت مسجد یک مجتمع می‌باشد که جوانان را با سلاطین مختلف در خود جمع کرده است. اگر در دوران دفاع مقدس ما شاهد حضور چشمگیر جوانان در مساجد بودیم یکی از دلایلش فعال بودن در زمینه‌های عبادی، نظامی و فرهنگی بوده است.

اگر امکانات هنری، ورزشی، نمایشی، رایانه، اینترنت و کتابخانه در کنار مسجد به عنوان جزئی از پیکره مسجد محسوب شود جوانان به مسجد راغب‌تر خواهند شد. با کمال تأسف دنیای الحاد در مسیر خود با ظواهری زیبا از روش‌های نو و از تمامی امکانات استفاده می‌کنند ولی ما تنها به روش‌های سنتی اکتفا کرده‌ایم و از همه ظرفیت‌ها استفاده نمی‌کنیم. قرآن کریم به کاربرد هنر در القا و تغییر افکار اشاره کرده و می‌فرماید: سامری دشمن موسی (ع) با زر و زیور، گوساله‌ای ساخت که صدایی شگفت داشت و آن را خدای موسی معرفی کرد و به این صورت پیروان موسی (ع) را به انحراف کشاند. (طه، آیه ۸۸) در رساندن پیام صحیح از قالب‌های زیبا و جذاب استفاده کنیم. چرا ما برای هدایت مردم از شیوه‌های هنری مثل فیلم، کارتون، تئاتر، نقاشی، گرافیک، مسابقه و غیره استفاده نکنیم؟

- بهبود شیوه‌های پیام‌رسانی دینی:

ما در عصر ابتکارات و خلاقیت‌ها به سر می‌بریم هر روز شیوه‌های جدید اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی ابداع می‌شود ولی آیا شیوه‌های پیام‌رسانی در عرصه دین و معارف دینی شیوه‌های کارآمد و به روز است؟ متولیان مساجد به غیر از سخنرانی، روش دیگری را آزموده‌اند؟ باتوجه به تجارب سودمند مبلغان در سال‌های اخیر در به کارگیری از گفتگوی مستقیم دو نفری و به اصطلاح تبلیغ چهره به چهره، وقت آن رسیده که در سطح وسیع از این تجربه ارزشمند استفاده گردد و مبلغان دینی با اتخاذ روش ابتکاری خود، مجالس را به صورت پرسش و پاسخ و هدایت غیر مستقیم برگزار نمایند. (پیوند، ش ۲۴۳، ص ۳۲)

- عمل‌گرایی:

در شرایطی که جوان به الگوگرایی و همانندسازی توجه خاص دارد باید رویکرد تازه‌ای به این مقوله ارزشمند صورت گیرد و الگوهایی متناسب با فرهنگ دینی به شکل جوان معرفی گردد و در دو بخش، سخت‌افزاری و نرم‌افزاری شکل و محتوای مساجد، تغییر

عتاب قرار می‌گیرد که اگر مسلمانی چرا ریشش را این‌طور کرده‌ای؟ او از همان جا سجاده را بر می‌دارد و می‌گوید این مسجد و این نماز جماعت و این دین و مذهب مال خودتان رفت که رفت.» (مطهری، حماسه حسینی، ص ۱۰۱)

خوشبختانه دین واقع بین اسلام به نکات دقیقی پرداخته که بسیار کارگشا است. وقتی امام علی (ع) با خدمت‌کارش قنبر برای خرید لباس به بازار رفتند و دو پیراهن دو درهمی و سه درهمی خریداری نمودند امام (ع) پیراهن سه درهمی را به قنبر دادند. قنبر گفت: شما به آن سزاوارتری چون شما بالای منبر می‌روی و خطبه می‌خوانی، امام (ع) در پاسخ فرمود: «انت شاب و لک شره الشباب؛ تو جوان هستی و میل جوانی داری.» (بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۹۳) در حدیث فوق امام (ع) این درس را به همگان داده است که جوان را درک کنند و روحیه او را در نظر گیرند.

- انعطاف‌پذیری:

همدلی بدون انعطاف‌پذیری ممکن نیست. جوان به حکم جوان بودن در معرض خطا و لغزش است. از این رو امام علی (ع) می‌فرماید: «جهل الشباب معذور و علمه محقور؛ نادانی جوان غیر قابل ملامت و علم او محدود و اندک است». خداوند به پیامبر رحمتش می‌فرماید: «و لو كنت فظاً غليظ القلب لا نفضوا من حولك (غرر الحکم، ج ۳، ص ۳۶۷)؛ اگر سخت دل و ترش روی بودی همه از تو و دور تو پراکنده می‌شوند (آل عمران، آیه ۱۵۹)». مسؤولان مساجد باید با تحمل و بردباری و انعطاف‌پذیری، با جوانان بزرگوارانه برخورد کنند و چون پدری دلسوز دست نوازش بر سر فرزندان خود بکشند و «ارتباط عاطفی» را بر ارتباط دستوری و خشک مقدم دارند. روان‌شناسان معتقدند نخستین امری که بر اثر پیوندهای معنوی یا معنایی و دوستی می‌شکفتد محبت است و محبت در ابتدای امر مستقل و فراگیر است. (محسنی و دادستان، روان‌شناسی رشد، ص ۱۵۳)

- جوان‌گرایی:

معمولاً جوان از جوان بهتر و زودتر می‌پذیرد. در دو جوان به دلیل نزدیک بودن جهان احساسی و عاطفی و روحی، تفهیم و تفاهم سریع‌تر اتفاق می‌افتد. به تجربه دیده شده مساجدی که امام جماعت جوان و پرشوری دارد در جذب جوانان موفق‌تر بوده‌اند. در این رابطه لازم است تحولی در سیستم مدیریتی مساجد به وقوع پیوندد و فرهنگ جوان‌گرایی در اداره مساجد نهادینه گردد و جوانان در کنار سالمندان در هیأت امنای مساجد راه یابند.

- زیباسازی مساجد:

یکی از راههای استحکام پیوند جوانان با مساجد، زیبا ساختن مساجد و کانون‌های دینی است. مساجد از همان سردر تا درون مسجد (صحن، محراب، فضا، دیوارها و غیره) باید آراسته و پیراسته و جوان‌پسند باشد و از جاذبه‌های هنری و علمی در پیشانی مسجد

این سن بیشتر اوقات خود را با محیط دانشگاه و با تماس و گفتگو با اساتید می‌گذرانند و بدیهی است که گفتار و کردار آنان تأثیر بیشتری دارد. از این فرصت باید استفاده کرد و تفکیک ناخواسته میان تعلیم و تربیت را از بین برد مراکز آموزشی نباید تنها دغدغه خود را آموزش و تدریس بدانند. متأسفانه امروز در مراکز آموزشی دو مقدمه آموزش و پرورش از یکدیگر جدا شده و افراد خاصی خود را موظف به تربیت دینی جوانان می‌دانند از این رو هنگامی که نماز جماعت اقامه می‌شود اساتید حضور کم رنگ دارند. آیا در قبال تربیت دینی دانشجویان وظیفه‌ای ندارند؟ اگر اساتید در کنار دانشجویان در نماز جماعت حضور یابند قطعاً اثر به مراتب بیش از متولیان فرهنگی خواهد بود.

از سوی دیگر متصدیان امور فرهنگی و مساجد باید رابطه خود را با دانشجویان و اساتید تقویت نمایند. اگر در برنامه های علمی و پژوهشی که دانشجویان متولی برگزاری آن هستند اگر امام جماعت و هیأت امنای مسجد در مراسم شرکت کنند چه فضای مناسبی ساخته خواهد شد؟ از این طریق می‌توان موانع میان مسجد و دانشگاه را از پیش رو برداشت و تعادل میان طرفین برقرار کرد.

- ایجاد ارتباط عاطفی بین مسجد و جوان:

جوان، موجودی است عاطفی، زود رنج و شکننده. اگر با جوانان با صداقت و احترام برخورد شود به سهولت می‌توان در این دوره از حیات در عمق دل و صفای قلب او نفوذ کرد. پیامبر اکرم (ص) توصیه فرموده‌اند: «علیکم بالشباب خیرا فانهم ارق افئدة ان الله بعثنی بشیرا و نذیرا خالفنی الشبان و خالفنی الشیوخ؛ بر شما باد به جوانان که قلب آنان رقیق تر و آمده پذیرش خیر است. وقتی خداوند مرا برای انذار و بشارت مردم مبعوث کرد سالخورده‌ها با من مخالفت کردند اما جوانان با من پیمان بستند» (محنة البیضاء، ج ۳، ص ۱۲۲)

لازم نیست شعائر دینی و تکالیف شرعی را بر جوانان تحمیل کرد که این کار عکس العمل منفی دارد بلکه کافی است کانون مذهبی را به صورت جذاب، عرضه نمود و فضای صمیمی و خوشایندی را فراهم کرد. و در کنار هدایت بر همدلی تأکید ورزید. برای توفیق در ارتباط بین مسجد و جوان باید به همدلی برسیم. وقتی جوان احساس کند تنها از او گوش انتظار داریم چیزی به نام پذیرش اتفاق نمی‌افتد. ما معمولاً در نصیحت کردن قهرمانیم اما در همدلی واقعاً کم می‌آوریم و به همین دلیل پل‌های ارتباط را می‌شکنیم. همدلی نیازمند چند مسأله است:

- درک جوان:

واقعیت آن است که دوره جوانی اقتضائات خاص خود را دارد. نحوه برخورد با مسائل جوانان بسیار ظریف و حساس می‌باشد، و چه بسا یک برخورد ناسنجیده برای همیشه جوانان را از مساجد و عرصه تربیت دینی دور گرداند. استاد مطهری داستانی را نقل می‌کند و می‌گوید: «شخصی که به مسجد می‌آمد و نماز جماعتش ترک نمی‌شد توسط یکی از مقدسین مورد

داده شود تا:

- میزان آگاهی دست اندرکاران امور مساجد نسبت به تغییرات محیطی و علل آن باید افزایش یابد.

- تغییر بنیادی در نگرش دست اندرکاران امور مساجد نسبت به جایگاه دین و مسجد در جامعه بر اساس مدل هویت دینی مبتنی بر ایمان و ارتباط آن با توسعه باید صورت گیرد. - به این باور برسند که پیش شرط فعالیت مساجد به عنوان یک سازمان داوطلبانه، پذیرش مشارکت اثرگذار مردم و اعضا در برنامه ریزی و مدیریت آن است.

احیای ارزش ها و کارکردهای اصلی مساجد:

با توجه به ادبیات پیش گفته، چشم‌انداز مساجد در وضع مطلوب، فعالیت در یک جامعه دارای هویت دینی مبتنی بر ایمان می‌باشد. چنین مسجدی دارای کارکرد یا همان رسالت به معنای علم مدیریت «کمک به تعالی انسان‌ها» است. مطابق با نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو، «رسالت» مسجد کمک به برآورده شدن نیاز «خود شکوفایی» انسان‌ها یا فرا نیازهای آنان می‌باشد. این «نیاز خود شکوفایی» یا «فرا نیازها» در دو بعد قابل بسط می‌باشد:

در بعد عبادی که یکی از جنبه‌های بسیار مهم نیاز خود شکوفایی است، مساجد باید به «شکل‌گیری هویت دینی مبتنی بر ایمان در جامعه» کمک کنند. در بعد غیر عبادی سایر کارکردهای مساجد در طول تاریخ و در یک نگرش اجمالی، کارکردهای آموزشی؛ فرهنگی؛ اجتماعی؛ سیاسی؛ دفاعی و... است.

- انتخاب امام جماعت شایسته:

رهبری و هدایت تمام این مراحل (که خطیرترین فعالیت است) بر عهده «امام جماعت» به عنوان مدیر این سازمان داوطلبانه در نقش «رهبر سازمان» می‌باشد. بایسته است که «امام جماعت» در این نقش با کسب خصوصیات رهبری و انجام بهینه این نقش، این فعالیت‌ها را رهبری کند.

- ایجاد ارتباط عاطفی بین خانه و مسجد:

خانواده به عنوان نخستین کانون تعلیم و تربیت نقش عمده‌ای در برقراری ارتباط جوان با مساجد دارد. بسیاری از کارهای ناپسند تا به صورت عادت در نیاید در اجتماع انجام نمی‌گیرد. امام علی (ع) یکی از روش‌های تربیتی را عادت می‌داند که از آن به عنوان طبیعت دوم یاد می‌کند. (غرر الحکم، ج ۱، ص ۱۸۵)؛ بر این اساس پیشنهاد می‌شود به مناسبت‌های مختلف از حضور توأمان دانشجویان و خانواده‌های آنان در مسجد دانشگاه استقبال شود.

- ایجاد ارتباط عاطفی بین دانشگاه و مسجد:

دانشگاه به عنوان خانه دوم می‌تواند پل ارتباطی بین جوان و مسجد باشد. جوانان ما در

زیبایی طلبی، فضای زندگی جوان را پر کرده است از سوی دیگر مسجد به عنوان مهم‌ترین کانون مذهبی، زیبایی خود را دارد. صدای رسای مؤذن، محراب جذاب و معنویت مسجد هر صاحب دلی را به خود جلب می‌نماید سخن بر سر این است که چگونه می‌توان میان جوان دانا و مسجد و به بیان دیگر میان دو زیبایی، پیوند و یگانگی آفرید.

پرسش جدی این است که چرا در نسلی که به دلیل «زیبایی جویی» نمی‌تواند از کنار زیبایی روح (مسجد و نماز) ساده بگذرد، اقبال و استقبال و نشاط برای برپایی نماز در مسجد نمی‌بینیم؟ باید بگوییم روح حقیقی مسجد که همه زیبایی‌ها را در خود دارد، هنوز در معرض دید جوانان قرار نگرفته است. روش‌های جذاب در ایجاد گرایش به کار گرفته نشده است اما متأسفانه ما عادت کرده‌ایم که در ناکامی‌های خود بلافاصله مخاطب را متهم کنیم و به تبرئه خویش بپردازیم.

در این بخش از مقاله سعی شده است راه‌های جذب جوانان به مسجد مورد بررسی قرار گیرد و پیشنهادهایی برای مدیریت موثر مسجد ارائه شود تا بین این دو، تعامل و پیوندی مستحکم ایجاد نماید.

- انتخاب هیات امنای کارآمد مسجد:

دانشگاه ویژگی‌هایی دارد، مسجدی که در درون دانشگاه قرار دارد نیز ویژگی‌های خاص خود را خواهد داشت و بنابراین اداره مسجد دانشگاه، همانند اداره سایر مساجد نخواهد بود. لازمه مدیریت مسجد دانشگاه توانایی‌های خاصی است که از توان یک فرد و یا هیات امنای یک مسجد معمولی خارج است. انتخاب هیات امنای از میان اعضای هیات علمی متدین آشنا به زمان و توانمند به برقراری ارتباط با جوانان و دانشجویان مومن و فهیم و با نشاط در کنار مسئولین فرهنگی دانشگاه در مسجد دانشگاه ضروری است. در این زمینه، برخی دیگر از

«نقاط قوت» این افراد را می‌توان به گونه زیر بیان کرد:

- «عبادت» شمرده شدن این نوع فعالیت‌ها در مسجد.

- وجود آمادگی برای انجام خدمات داوطلبانه در مسجد.

- جامع‌نگری در فعالیت‌های جانبی مسجد.

- آگاهی دست‌اندرکاران مسجد به اصول مدیریت و رهبری.

- آگاهی دست‌اندرکاران مسجد به تغییرات محیطی.

- مشارکت دادن اعضا و نیازسنجی، برنامه‌ریزی، اجرا، ارزیابی و ...

- رعایت اصول مشتری‌مداری.

آموزش مداوم هیات امنای و متولیان مساجد:

یکی از ابزارهای مهم، استفاده از مدیریت راهبردی برای مسجد می‌باشد. بدین علت باید با برنامه‌های آموزشی اثربخش، این مدل به دست‌اندرکاران امور مساجد آموزش

و شرکت در نماز جماعت و گوش سپردن به مجالس وعظ و تذکر را ندارد، بهتر آن است که به مسجد نیاید و به هر جا که می‌خواهد برود؛ مسجد باید از وجود جوانان بد فکر و بدکردار پاک باشد. این طرز فکر، اردوی مقابل مساجد را تقویت کرده و مساجد را دچار ضعف بیشتری نموده است.

- رفتار الگوهای جامعه:

روابط جوان با مسجد تا حد زیادی بستگی به نوع برخورد و رفتار امام جماعت و الگوهای جامعه دارد. رؤیت فاصله میان گفتن و بودن در جامعه، زمینه‌گریز جوانان را فراهم می‌کند. آنها کمتر می‌توانند به تحلیل عمیق بپردازند، از این رو زود قضاوت و حکم صادر می‌کنند. توصیه‌های کلامی در صورتی که با رعایت نکات روان‌شناختی انجام گیرد تأثیری بسزا خواهد داشت ولی عدم هماهنگی میان قول و فعل، پند و اندرز مربیان را بی اعتبار می‌کند. بسیار اتفاق افتاده وقتی از جوانان می‌پرسیم چرا به مسجد نمی‌روی؟ می‌گویند فلان مسجدی نماز جماعتش ترک نمی‌شود ولی در عمل فلان کار را می‌کند. او انتظار چنین رفتاری را از الگوهای جامعه ندارد. از این رو نسبت به همه چیز بدبین و بی اعتماد می‌شود.

- تمرکز فعالیت‌ها در زمان‌های خاص:

بعضی از مساجد توفیق آن را دارند که در بیشتر روزهای سال، نماز مغرب و عشاء را با جماعتی چند نفره یا چند ده نفره برگزار کنند. و فقط چند روز محدود در طول سال شلوغ هستند و در نتیجه، مساجد که روزگاری مرکز بحث و درس و تعلیم و عبادت و مذاکره و مباحثه علمی و دینی و اجتماعی بوده، به عبادتگاه‌های فصلی تبدیل می‌شود.

- کیفیت و کمیت بسیار نامطلوب کتابخانه‌ها:

کیفیت و کمیت بسیار نامطلوب کتابخانه‌های اکثر مساجد در مقایسه با دیگر کتابخانه‌های موجود در جامعه جایی را برای بحث بیشتر باقی نمی‌گذارد.

- عملکرد ضعیف هیأت‌های امنا:

برخی از تحقیقات نشان می‌دهد که بسیاری از ضعف‌هایی که به آنها اشاره شده، معلول عملکرد هیأت‌های امنا باشد. «یراد به نحوه عملکرد هیأت‌های امنا و چگونگی نگرش و دیدگاه‌های اعضا نسبت به مسایل روز جامعه، عدم توجه به تخصص و آگاهی آنان به شرایط و مقتضیات زمانی، به میزانی است که کارایی اعضای مسجد را مورد سؤال قرار داده است.

مدیریت کارآمد مسجد دانشگاه

وجود آمادگی برای تغییر در جامعه و پیوند مسائل مربوط به حوزه دین و مراکز علمی، باید به عنوان فرصتی برای انجام تغییرات مطلوب توسط نخبگان و برنامه ریزان جامعه درک گردیده و از آن کمال استفاده به عمل آید. عواطف جوشان، آرمان‌خواهی، شور و نشاط و

دارد. برای نمونه، هر چه سطح سواد در افراد افزایش پیدا می‌کند، خواندن قرآن زیادتر می‌شود در حالی که این نسبت در رفتن به جلسه قرآن روند نزولی می‌یابد. این امر می‌تواند ناشی از گسترش فردیت در وضع کنونی جامعه و عالم باشد و یا از این امر ناشی شود که جلسات دینی و مذهبی ما متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی متحول نشده‌اند و یا آموزش قرآن با شیوه‌های جدید نیازی به رفتن به جلسه قرآن برای آموختن ندارد.

نبود سیاست‌های مشخص:

در حوزه رفتاری دینداری، برای مواجهه با شرایط جدید اجتماعی و فرهنگی متحول شده، سیاست‌های مشخصی نداشته ایم و یا متناسب با شرایط روز، امکانات، نهادها و تشکل‌های جدیدی را طراحی نکرده و یا برای شکل‌گیری آن خط مشی و چارچوب مدونی نبوده است. برخی تحقیقات نشان می‌دهد که یک فرد باسواد بیشتر در جلسات سخنرانی شرکت می‌کند، در حالی که سایر افراد بیشتر به مجالس عزاداری (بدون سخنرانی) می‌روند. تحصیلکردگان در برنامه‌های مذهبی در محل کار بیشتر حضور پیدا می‌کنند. در حالی که افراد با سطح تحصیلات پایین‌تر بیشتر در نماز جماعت مساجد محلی شرکت می‌کنند و البته این قاعده کلی نیست.

- عدم تناسب برنامه‌ها برای حضور جوانان:

برنامه‌هایی که برای افراد مسن قابل استفاده است و نه جوانان امروز در عصر اطلاعات، همگی بدین خاطر است که «ساختار فکری، اداری، اجرایی و محیطی مساجد در سال‌های گذشته به گونه‌ای بوده که همپای تحولات سریع و پرشتاب جامعه رشد نکرده و تا حد زیادی، سنتی باقی مانده است.

- نارسایی شیوه‌های پیام‌رسانی دینی:

متأسفانه در روش‌های تبلیغی و جذب جوانان، بیشتر از روش‌های کلیشه‌ای و تکراری و به صورت مستقیم استفاده می‌کنیم و همین امر در بی‌علاقگی و گریز جوانان از نماز جماعت مؤثر بوده است. در برخی تحقیقات که انجام پذیرفته است یکی از دلایل گریز جوانان از نماز جماعت، سخنرانی‌های طولانی و تکراری، امرانه و دستوری مطرح شده است. (۱۱) این موضوع، نگرش منفی جوانان نسبت به روش متعارف تبلیغ دینی را می‌رساند و ثابت می‌کند که جوانان، حوصله و علاقه کمتری برای شنیدن سخنان یا خواندن مطالب دارند.

- خطیبان ناآگاه:

خطیبان ناآگاه به مسایل روز که به جای طرح پرسش‌ها و نیازهای جوانان و دادن پاسخ‌های منطقی به آنها، این پرسش‌ها را تحریم می‌کنند. در مراسم سنتی عزاداری و روضه خوانی به شکل و ظاهر آن پرداخته و فارغ از اهداف و محتوای این مراسم هستند.

- تفکر حضور قشر خاصی از جوانان:

متأسفانه تفکر رایج در برخی از مساجد این بوده که جوانی که شایستگی آمدن به مسجد

شدن الگوهای اجتماعی متجدد، کارکردهای اجتماعی نهادهای سنتی به نهادهای مدرن تحویل شد بدون آن که برای ظرفیت خالی شده نهادهای سنتی تدبیری اندیشیده شود.

- بحران هویت:

بحران هویت از سال های نوجوانی آغاز می شود و بخشی از سال های آغازین جوانی را نیز در بر می گیرد. بحران هویت، واژه ای است که برای توصیف ناتوانی نوجوان در پذیرش نقشی که جامعه از او انتظار دارد به کار می رود و سبب مشغولیت بی هدف هیجان های جانشین و ایجاد شخصیت منفعل در جوان می شود. بنابراین بحران هویت سبب تضعیف باورهای دینی، اختلال نظام ارزشی مذهبی و بی توجهی به احکام دینی می شوند. مسجد که از مهمترین مفاهیم و موضوعات دینی است که بحران دینی جوانان، سبب پایین آمدن اعتقاد به آن و ضعف گرایش به حضور در جمع نمازگزاران می شود.

- تهاجم فرهنگی:

فرهنگ ملی ایران با ارزش های مذهبی گره خورده است به گونه ای که مذهب، جزء جدایی ناپذیر هویت مردم ایران است و دشمن، تهاجمی گسترده را به فرهنگ و هویتی ما برنامه ریزی کرده است و آن را پشتیبانی می کند و می کوشد فرهنگ ضد ارزشی غرب را در میان جوانان که قشر آسیب پذیر هستند، گسترش دهند و آنان را نسبت به مفاهیم و احکام دینی بی عقیده کند. بنابراین مسجد، که پایگاهی است در راه مبارزه با تهاجم فرهنگی، هدف این تهاجم قرار دارد.

- عدم پاسخگویی به نیازهای روز جوانان:

مساجد و متولیان مساجد، نسبت به رخدادهای شگرف محیطی بی توجه بوده و سرگرم به وظایف سنتی خویش بودند و هنگامی که عدم اقبال عموم را حس کردند به جای جستجوی علت اصلی، به معلول ها پرداخته و سعی در مبارزه با معلول آنها نمودند. حتی در این راه دچار خطای ادراکی شده و گاهی «دین گریزی» را در جامعه علت عدم اقبال به مساجد برشمردند در حالی که تحقیقات علمی نشان دهنده مطلب دیگری است و آن این که میزان دین داری در جامعه بسیار بالا است اما تجلی و نوع دینداری در مقایسه با گذشته، تفاوت کرده است و جامعه به ویژه نسل جوان، در پی الگوهای ایمانی هویت دینی برای خویش هستند، اما متأسفانه، مساجد برای پاسخگویی به چنین نیازی بی توجه می باشند؛ چنانچه در گزارش آماری اجلاس سراسری نماز در اصفهان، مطرح شد که: «در حوزه باورها و اعتقادات (پایبندی هایی مثل توحید و آخرت، ایمان به غیب و تجربه دینی) ۹۴ درصد مردم به صراحت بر اعتقادات دینی خود تأکید کرده اند و ۶ درصد مابقی نیز به طور مطلق این باورها را انکار نکرده اند.

- عدم تناسب برنامه ریزی های دینی و فرهنگی با تحولات اجتماعی و فرهنگی:

در حوزه رفتاری دینداری، نسبت مستقیمی بین نوع فعالیت مذهبی و سطح سواد وجود

۶- کارکرد سیاسی

بی شک افکار عمومی حجم گسترده و مؤثری از جامعه را تشکیل می دهد و بر جریان های سیاسی کشور بسیار اثر می گذارند. جهت دهی و هدایت این توده بزرگ در سلامت جامعه و سرعت دهی آن به سمت پیشرفت، نقش تعیین کننده ای دارد. مسجد، به عنوان پایگاه اجتماع مسلمانان و خواص جامعه، همچون امام جماعت، فضای مناسبی برای روشن کردن اندیشه مردم است. پیامبر، در زمان خود وقتی ناهنجاری را ملاحظه می کرد در مسجد حضور می یافت و با ایراد سخنرانی به روشن ساختن افکار عمومی می پرداخت و این سخنرانی معمولاً پس از نماز جماعت انجام می گرفت. همچنین در جریان کربلا می توان انحراف افکار را ملاحظه کرد و مسجد در این برهه حساس از تاریخ اسلام نیز خودنمایی می کند. سخنان امام سجاد در مسجد کوفه از این قبیل است. مسجد با ایجاد روحیه انقلابی، زمینه مساعدی برای شکل گیری نهضت های اسلامی بر قدرت های ضد دینی به وجود می آورند. در طول تاریخ، یعنی در زمان پیامبر و بعد از آن در قرن هشتم هجری نهضت سرداران، نهضت مشروطه و جنبش تناکوا از مسجدها رشد یافت. امروزه مسائل سیاسی، یکی از مهمترین مباحث در سطح جهانی است که بر مسائل اقتصادی، فرهنگی و نظامی اثر گذاشته است. در این میان، باید مساجد را به عنوان یک نهاد سیاسی پویا در جامعه اسلامی به شمار آورد.

۷- کارکرد دفاعی

از آغاز پیدایش مسجد در اسلام، این مکان پایگاهی برای فعالیت های عبادی - سیاسی، اجتماعی و نظامی، مسلمانان بوده است. حرکت های جهادی پیامبر همیشه از مسجد صورت می گرفت. بعد از صدر اسلام مسجد، در بسیج عمومی نیروها برای شرکت در جنگ نیز نقش مؤثری دارد؛ مثل، فعالیت در پشتیبانی از رزمندگان ۸ سال دفاع مقدس.

چالش های مساجد در دوران معاصر

از مهم ترین ویژگی های مساجد در دانشگاه، نمازگزاران جوان و تحصیلکرده است. لذا با در نظر گرفتن این خصوصیات به بررسی چالش ها پرداخته می شود:

- کاهش کارکردهای مسجد:

چالش های امروزی مساجد، بازتابی از چالش های یک جامعه توسعه نیافته شرقی در تنگنای انتخاب میان سنت و تجدد است. (ضباطبایی، ۱۳۸۳) مهمترین چالش پیش روی مساجد در دوران معاصر، کاهش نقش آن در جامعه است. تمایل به بهره گیری از دستاوردهای تجدد در جامعه باعث گردید تا مظاهر اجتماعی مدرن به جامعه راه یابد حال آن که مشابه چنین مظاهری در پرتو سنت اصیل اسلامی موجود است. در این وضعیت، به علت پیاده

مسجد با آموزش فرهنگ دینی، شناخت لازم را برای مسلمانان ایجاد می کند تا آنان قدر فرهنگشان را بدانند. این شناخت، خودباوری لازم برای دفاع از فرهنگ خودی را ایجاد می کند. در سایه این آموزش هاست که تعهد مسلمانان افزایش می یابد و سلاح کارگشایی به نام غیرت دینی در مبارزه با تهاجم فرهنگی ایجاد می شود.

روشن گری نسبت به تهاجم فرهنگی: یکی از عوامل مهم موفقیت در مبارزه با تهاجم فرهنگی، شناخت جریان تهاجم، شیوه های تهاجم، گونه های تهاجم و راه های مبارزه با تهاجم است. یکی از مهمترین فعالیت های مسجد در جریان مبارزه با تهاجم فرهنگی، آگاه کردن مسلمانان از تهاجم فرهنگی و گونه های آن و راه های جلوگیری از آن است. مجلس ها و تشکل های مذهبی، از بهترین ابزارهای روشنگری فرهنگی هستند که به خوبی می توانند راه مبارزه را ترسیم کنند و مسجد، پایگاهی از مجلس های مذهبی است در این جلسه ها، مسلمانان از وضعیت سیاسی و تهاجم فرهنگی دشمن باخبر می شوند.

۵- کارکرد اجتماعی

«با مراجعه به تاریخ صدر اسلام درمی یابیم از جمله کارهایی که در مسجد انجام می گرفت، این بود که مردم در این مکان جمع می شدند و مشکلات اجتماعی را بررسی می کردند و به رفع آن اهتمام می ورزیدند و همچنین در مورد مصالح اسلام و مسلمانان به شور و مشورت می پرداختند. پس امروز هم مسجد، باید خانه آشنایی با دردها و مشکلات اجتماعی و چاره اندیشی برای رفع آنها باشد. امام خمینی (ره) در گفتاری این نقش مسجد را مورد تأکید قرار داده و می فرماید: «این مسجد الحرام و مساجد در زمان رسول اکرم (ص) مرکز جنگها و سیاستها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده. این طور نبوده است که در مسجد پیغمبر همان مسائل عبادی نماز و روزه باشد؛ مسائل سیاسی اش بیشتر بوده. اسلام می خواهد که مردم آگاهانه برای مصالح خودشان و برای مصالح مسلمین در آنجا فعالیت کنند.» (صحیفه نور، ج ۱۸: ۶۷)

کنترل اجتماعی، شامل فرایندی است که جریان تأثیرگذاری بر رفتار جامعه را بر عهده دارد تا همنوایی با هنجارهای گروه صورت گیرد. کنترل اجتماعی به دو صورت رسمی و غیررسمی است. کنترل رسمی در جریان همنوایی با هنجارهای اجتماعی بر اساس قوانین و مقرراتی که به وسیله دولت یا نیروی اجرایی انجام می گیرد مسجد، به عنوان یکی از مهمترین نهادهای دینی در تربیت افراد جامعه مؤثر است و ثمره این تربیت، کاهش جرم و ناهنجاری اجتماعی است.

فقر یکی از مباحث عمده اجتماعی است که نشانه ضعف مدیریتی و اقتصادی است. مسجد از دو راه جمع آوری انفاق و صدقه و ایجاد صندوق قرض الحسنه می تواند بر براندازی فقر کمک کند.

برای آموزش و تعلیم مردم به پیامبری مبعوث شده‌ام.

مسجد با ویژگی‌هایی که دارد، برای همیشه آموزشگاه میانی دینی و معارف اسلامی است. اگر مسجدی نقش مؤثر خود را در زمینه فرهنگی - آموزشی ایفا نکند، در حقیقت در اجرای بخش مهمی از رسالت خویش بازمانده است. بنابراین امیرالمؤمنین (ع) مسجدی را که در آن خبری از هدایت، تبلیغ و ترویج دین نباشد، مسجد خراب برشمرده است. در میان بحث‌ها و علوم دینی، پرداختن به علوم قرآنی در مسجد اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا قرآن و مسجد پیوند ویژه‌ای با یکدیگر دارند. پیامبر می‌فرماید: «انما نصبت المساجد للقرآن: مساجد را برای (فراخواندن و فهمیدن) قرآن بنا کرده‌اند.»

مساجد از رهگذر کارکرد آموزشی خویش سهم بسیار مهمی را در فرهنگ و تمدن اسلامی ایفا کردند. «چون مسلمانان مسجد را محیط آموزشی ساخته بودند به تبع، کتابخانه‌هایی در آن به وجود آمد. اگر چه اکثر کتابخانه‌های مساجد در حد معمول بودند ولی بعضی از مساجد بزرگ دارای مجموعه‌هایی کامل از کتاب‌هایی بودند که در حکومت‌های اسلام شهرت زیادی داشتند. دانشمندان و دانشجویان نه تنها آزادانه از این کتاب‌ها استفاده می‌کردند بلکه برای آنها سخاوت مندانه غذا، مسکن، وسایل نگارش و دیگر خدمات نیز فراهم می‌شد. با غنی‌تر شدن علوم اسلامی و تخصصی شدن آنها، آموزش تخصصی علوم اسلامی در اغلب موارد به مدارس ساخته شده در جنب مساجد منتقل شد.

۴- کارکرد فرهنگی

مسجد، پایگاهی دینی است که از فرهنگ دینی حمایت می‌کند و بر بالندگی آن می‌افزاید.

حفظ و تقویت نظام ارزشی: مسجد در حفظ و تقویت نظام ارزشی نقش بسیار مهم دارد. ارزش‌های اجتماعی از مدل‌های کلی رفتار، احکام جمعی و هنجارهای کرداری که عموم مردم، آن را پذیرفته‌اند تشکیل می‌شود. با وجود این باید گفت چگونگی فرهنگ و هنجارهای هر جامعه به نظام ارزشی آن بستگی دارد و ارزش‌های فرهنگی، هسته اصلی زندگی اجتماعی را به وجود می‌آوردند. پایداری و پویایی حرکت‌های دینی و پویایی فرهنگی دینی در سایه تقویت و گسترش نظام ارزشی امکان‌پذیر است که پایبندی به آن، بزرگترین عامل شکل‌گیری تشخیص مذهبی است.

مبارزه با تهاجم فرهنگی: یکی از رایج‌ترین نوع تهاجم و راهی مطمئن و سریع برای دستیابی به اهداف استعماری، تهاجم فرهنگی است که بدون هیچ لشکرکشی انجام می‌شود و کشور مهاجم به هدف خود می‌رسد. مسجدها به عنوان مهمترین پایگاه تبلیغ و آموزش دینی، در مبارزه با این تهاجم و وظیفه سنگین را بر عهده دارد. ایجاد شناخت نسبت به فرهنگ خودی: برای دفاع از یک فرهنگ، شناخت آن لازم است.

را به دنبال دارد».

«مراسم دیگری مثل عزاداری امام حسین(ع)، انواع جلسات ذکر و قرائت قرآن به واسطه ماهیت عبادی مسجد، در مساجد برگزار می گردند.

۲- کارکرد تربیتی

مسجد، علاوه بر آثار عبادی با گستره فعالیت ها و مفاهیم حاشیه ای، در امور تربیتی نیز نقش مهمی را ایفا می کند.

تربیت دینی، تربیت بر اساس آموزه های دینی است که به دین داری تداوم می یابد و شکوفایی دینی را در بردارد. هدف از تربیت دینی، ایجاد، تقویت و پرورش روح تقوا و هدایت پذیری است؛ زیرا نجات، در گروهی ایمان و تقوای متقی و رسیدن به مقام رضا می باشد. در این میان مسجد با احیای تربیت دینی، انسان را به خویشتن باز می گرداند و با زدودن غبارهای خود فراموشی از فطرت، انسان را به سوی هویتی دینی راهنمایی می کند. ایجاد شناخت، تربیت، بدون ایجاد شناختن و آگاهی امکان پذیر نیست. بنابراین، تربیت دینی به اطلاع رسانی و انتقال مفاهیم نیاز دارد. برگزاری جلسه های سخنرانی دینی در مسجدها، مناسبت های گوناگون و بیان احکام، تلاش ارزشمندی در این مسیر است. تربیت عملی: تربیت، تنها به ایجاد و انتقال آگاهی ها مربوط نیست، بلکه تربیت عملی نیز بسیار مؤثر است. برگزاری نماز جماعت، جلسه های دعا و نیایش، اعتکاف و مراسم دینی در مناسبت های مذهبی از این قبیل است.

تربیت الگویی: تربیت الگویی، یکی از بهترین شیوه های تربیتی است. مسجد در این مورد، مؤثر است. امام جماعت و افراد نمازگزار در مسجد، مسلمانان برتری هستند که بیشتر از دیگران به احکام دینی پای بندند. این افراد که تربیت شده مسجد هستند، الگوهای تربیت دینی به شمار می روند و در هدایت به باورها و اعمال دینی در مورد دیگران مؤثرند.

۳- کارکرد آموزشی

از آغاز اسلام، مسجد به عنوان یک پایگاه آموزشی، کاربردهای گوناگونی داشته است. در سال های آغاز مبعث، با وجود اختناق و شرایط سختی که بر مکه حاکم بود، پیامبر(ص) در دورانی، یاران خویش را در مسجدالحرام گرد می آورد. برای آنان قرآن می خواند و واجبات و محرمات الهی را به آنان آموزش می داد. چنین جلسه هایی در مسجد، گاه به مناظره و گفتگوهای طولانی علمی با سران قریش می انجامید. «در روایتی رسول اکرم(ص) می فرماید: هر نشستی در مسجد بیهوده است مگر این که برای سه کار باشد: خواندن قرآن، ذکر خدا، سؤال از علم و دانش. (مجلسی، ج ۷۷: ۸۶)

آن حضرت درباره چنین مجلسی می فرمود: من نشستن در چنین مجلسی را بر نشستن در جلسات دعا و نیایش - که در گوشه دیگر از مسجد برپا بود - ترجیح می دهم، زیرا من

مدیریت آن را مترادف «فعالیت» یا حتی «وظیفه» برای یک بخش سازمانی دانسته‌اند. هر چند کارکرد ابتدایی و اصلی مساجد، کارکرد عبادی آن بوده است و از مساجد به عنوان محلی برای برگزاری آیین‌ها و عبادات جمعی استفاده می‌شده است اما به هیچ وجه این کارکرد، تنها کارکرد مساجد نبوده است. همان طور که قبل از این هم ذکر گردید، روح جمعی در بسیاری از دستورهای اسلام و عبادات اسلامی وجود دارد و علاوه بر آن اسلام اهمیت بسیار زیادی برای اجتماع مؤمنین قائل است. یکی از دلایلی که تنها امور عبادی صرف در مساجد انجام نمی‌شده، تعریف اسلام از عبادت می‌باشد. اسلام هر عملی را که به قصد قربت به خداوند متعال انجام گیرد، عبادت برمی‌شمارد. با این پیش زمینه و همچنین به تاسی از سیره و سنت نبوی مساجد نوانستند در زمینه‌های بسیاری در جوامع اسلامی نقش ایفا نمایند و خلأ وجودی بسیاری از نهادها را پر نمایند.

۱- کارکرد عبادی

یکی از ارکان اساسی ادیان الهی و به ویژه اسلام، "عبادت" است. عبادت، یعنی راز و نیاز کردن با خداوند و نجوا گفتن با او. برای فراهم شدن عبادتی این چنین به شرایط و عوامل فراوانی نیاز هست که مکان عبادت، یکی از آنهاست؛ «خداوند هدف خلقت انسان را عبادت خود می‌داند و بهترین مکان برای این کار، مسجد است. از ایه کریمه قرآنی «و من اظلم ممن منع مساجد الله ان یذکر فیها اسمہ...» (بقره/ ۱۱۴) استفاده می‌شود که مساجد محل عبادت و پرستش الهی است.

در قرآن، هر جا سخن از مسجد به میان آمده، جنبه های عبادی آن به عنوان نقش اولیه و بنیادین این جایگاه مقدس، مورد تأکید قرار گرفته است. خداوند بزرگ می‌فرماید: «و مساجد ویژه خداست. پس هیچ کس را با خدا مخوانید (ص ۱۸)». و همچنین می‌فرماید: «و مساجد یذکر فیها اسم الله کثیرا؛ و مساجدی که نام خدا در آنها بسیار برده می‌شود (حج ۴۰)».

نماز در مسجد آن قدر ارزش دارد که حتی انتظار در مسجد برای برپایی نماز، خود عبادت است و رسول خدا(ص) در این مورد می‌فرماید: «نشستن در مسجد به انتظار نماز، عبادت است مادامی که حدی از او سرتزند. عده‌ای پرسیدند: ای رسول خدا! حدی چیست؟ فرمود: غیبت کردن». (مجلسی، ج ۸۳: ۳۸۴)

از دیگر عباداتی که در مسجد انجام می‌گیرد دعا و مناجات است، از این رو به خصوص بعد از انقلاب، خواندن دعاهایی چون کمیل، توسل، ندبه و... رونق بیشتری یافته است. چه این که در روایت آمده است دعای دسته جمعی به اجابت مقرون است.

اعتکاف نیز عبادتی است که در مسجد انجام می‌گیرد. اعتکاف، یعنی اقامت در مسجد به قصد انجام اعمال مخصوص با شرایط و آداب ویژه که تزکیه و تصفیه روح از تمام معاصی

۲- سازمان‌هایی که انگیزه افراد از شرکت در آنها مبتنی بر سود و کسب منفعت شخصی است مانند بنگاه‌های اقتصادی؛

۳- سازمان‌هایی که انگیزه افراد از شرکت در آنها تعالی بوده و نفع شخصی مطرح نیست. در این سازمان‌ها افراد به صورت داوطلبانه حضور می‌یابند. سازمان‌های غیردولتی - غیرانتفاعی از این نوع به شمار می‌روند. (هسلبین و همکاران، ۱۳۷۸)

«در یک نگرش اجمالی، اهداف این مؤسسات به شرح زیر خلاصه می‌گردد:

۱- اهداف خدماتی - آموزشی

۲- اهداف خدماتی - بهداشتی

۳- اهداف خدماتی - فرهنگی

۴- اهداف خدماتی - اجتماعی

۵- اهداف توجه به گروه‌های ویژه (کودکان، زنان، عقب‌افتادگان، بیماران خاص مانند ایدز و سرطان، تراکم جمعیت، گرسنگی، حقوق بشر و...):

۶- مؤسسات دارای اهداف خدماتی - مذهبی همچون کلیساها، مساجد و هیأت‌های مذهبی. «(باقی و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۴۱)

تأثیر اسلام بر حیات مدنی مسلمانان

دین اسلام تأکیدی بسیار بر ارزش تجمع به عنوان نیاز بشری دارد. در اسلام حتی بسیاری از امور عبادی و از جمله مهم‌ترین آنها یعنی نماز به صورت اجتماعی است که ارزش اصلی خود را خواهد داشت. پیامبر اسلام و ائمه هدی (ص) نیز با عنایت به همین اصول ارزشمند اسلام، دست به تأسیس مسجد زدند و آن را محل انجام بسیاری از امور اجتماعی علاوه بر امور عبادی نمودند. «انواع فعالیت‌های مربوط به آموزش، امور قضایی، مشاوره، حل اختلاف، مراسم و جشن‌ها، حرکت سیاسی، خدمات اجتماعی و رفاهی، تعاون، امور دفاعی و مانند آنها در طول دوران‌های مختلف جوامع اسلامی در چارچوب مساجد انجام شده است.

کارکردهای مساجد در طول تاریخ

واژه «کارکرد» در ادبیات علم جامعه‌شناسی به معنای نقش یا اثری است که هر پدیده در زنجیره پدیده‌هایی که با آنها مرتبط است باقی می‌گذارد. یک رشته کنش اجتماعی منظم، کارکرد اجتماعی نامیده می‌شوند.

باید توجه نمود که این تعریف از «کارکرد»، تعریفی جامعه‌شناختی از ترجمه کلمه یادشده می‌باشد. همین واژه در ادبیات علم مدیریت نیز استفاده می‌شود. واژه یاد شده در ادبیات علم مدیریت معنای بسیار محدودتری نسبت به علم جامعه‌شناسی دارد که عمای

شان، قداست و حیات معنوی آن حفظ شده است و هیچگاه در طول تاریخ جایگاه والای خویش را در میان عامه مردم از دست نداده است و در طی این دوران متمادی همواره تأثیری شگرف براندیشه های دینی و معنوی اجتماع مسلمانان داشته است. نشستن در مسجد، عبادت است و سبب آرامش و رحمت الهی می شود. حاضران در مسجد، میهمانان و زائران پروردگار هستند.

گسترش مساجد

نقش شگرف و تأثیرگذاری که مسجد در بسط و توسعه مبانی اعتقادی و معنوی دین مبین اسلام داشت امری انکارناپذیر است. با توجه به جایگاه و نقش عظیم این مکان مقدس بود که در تمام فتوحات اسلامی که توسط لشکریان اسلام در سرزمین های دیگر انجام می گرفت اولین پدیده جغرافیایی که منصفه تحقق می یافت ساخت سریع مساجد توسط سربازان اسلام بوده است. زیرا پیامبر گرامی اسلام (ص) امکان تبلیغ جامع الاطراف اسلام را در مساجد میسر می دید و بسترسازی لازم جهت تعریف مسجد به عنوان پایگاهی که به طور مستمر به ترویج فرهنگ معنوی جوامع می پرداخت را فراهم نمود. این عمل پیامبر (ص) در واقع با هدف فرهنگ سازی در جهت تبیین و تقویت امور معنوی در سطح جوامع بوده است. در حقیقت اولین مکان معنوی که در سراسر گستره حکومت اسلامی به طور منظم و فراگیر پراکنده بود و حضوری چشمگیر و فعال در اداره معنوی قلوب مسلمانان داشت، مسجد بوده است.

مسجد به عنوان یک سازمان داوطلبانه مذهبی

شکل گیری جامعه مدنی^۵ معلول پیدایش شرایطی جدید در اجتماعات بشری می باشد. انواع سازمان ها در جوامع امروزی عبارتند از:

- ۱- سازمان های دولتی - انتفاعی، همچون شرکت انحصاری دخانیات
 - ۲- سازمان های - غیر انتفاعی، همچون سازمان تأمین اجتماعی، جمعیت هلال احمر، وزارخانه های اجتماعی و ...
 - ۳- سازمان های غیر دولتی - انتفاعی، همچون تمامی شرکت های تجاری بخش خصوصی.
 - ۴- سازمان های غیر دولتی - غیر انتفاعی مانند: خیریه ها و عبادتگاه ها.
- سازمان های غیردولتی - غیرانتفاعی، در این حوزه سیاست ساز بوده و به طور غیرمستقیم بر سیاست گذاری و برنامه ریزی دولت تأثیر می گذارند.
- انواع سازمان ها از نظر انگیزه اعضای آنها به نحو دیگری نیز تقسیم بندی می گردند:
- ۱- سازمان هایی که انگیزه افراد از شرکت در آنها مبتنی بر ترس و در کل هنجارهای تنبیهی است همچون زندان؛

تعریف مسجد

واژه مسجد یادآور سجده و کُرنش است که زیباترین شکل پرستش و بندگی است و هنگامی که سروش اذان، از آن جا طنین می‌افکند، جان و دل خداپرستان را صفایی تازه می‌بخشد. مسجد به (کسر جیم) به معنای محل موضعی است که در آن جا سجده-کنند و هر محلی که در آن عبادت انجام شود و همچنین مکان ویژه‌ای که برای برپا داشتن نماز توقف کنند. «کلمه مسجد» اسم مکانی است که سجده در آن انجام می‌شود، مانند خانقاهی که به خاطر سجده برای خدا ساخته می‌شود. از مسجد به عنوان محلی که نام خدا را در آن می‌پرند؛ در حقیقت مسجد مکانی است برای عبادت و راز و نیاز با خالق هستی که در فرهنگ اسلامی از جایگاه رفیعی برخوردار است. (زرین چیان: ۲۲) در قرآن کریم کلمه مسجد مجموعاً ۲۸ مرتبه ذکر شده است. تعریف مسجد در قرآن بر اساس برداشت از مفاهیم آیات مربوط به مسجد ارائه می‌گردد:

۱- قرآن معابد قبل از اسلام را مسجد خوانده است، یعنی جایی که خدا در آن جا خوانده شود. قرآن در یک جا به فرزندان حضرت آدم(ع) خطاب می‌کند «زینت‌های خود را هنگام مسجد رفتن برگزینید» (اعراف / ۳۱) و در جایی دیگر خطاب به بنی اسرائیل می‌گوید «داخل مسجد می‌شوند چنانکه اولین بار داخل شدند» (اسراء / ۷) این آیات نشانگر آن است که مسجد محل عبادت و عبادتگاه است.

۲- قرآن بر پایه عرف به مکانی که به اسم مسجد ساخته می‌شود می‌گوید هر چند که از تمام اهداف عالی مسجد نهی بوده و حتی نماز خواندن در آن ممنوع و حتی تخریب آن لازم باشد، مانند مسجد ضرار که قرآن با همین عبارت (مسجد ضرار) از آن یاد می‌کند.

۳- مسجد به معنای سجده‌گاه، اعضای هفتگانه سجده در بدن نیز در قرآن آمده است. چنان که قرآن می‌فرماید: «بدرستی که مساجد (سجده‌گاهها) از آن خداست و کسی را با خدا نخوانید» بنابر قول مشهور معنای این آیه مواضع سجده است.

۴- چهارمین تعریفی که از کلمه مسجد در قرآن به دست می‌آید، این است که مسجد به معنای همین مسجد معمولی و عرفی است. البته گاهی به معنی مساجدی خاص، مثل مسجد الحرام و مسجد النبی و مسجد قبا و گاهی نیز به معنای عام آن یعنی همین مساجدی که در عرف امروز معمول است، متذکر گردیده است.

۵- مسجد به معنای بیوت (خانه‌های) پیامبران در قرآن وارد شده است.

قداست مسجد

مسجد در میان مسلمانان از جایگاه ویژه و والایی برخوردار است. مسجد از منظر مکانی، از مقدس‌ترین مکان می‌باشد. این اهمیت و قداست از آغاز بنای آن بوسیله فخر کائنات حضرت محمد(ص) به عنوان آموزه‌های ماندگار به همه مسلمانان آموخته شد و همچنان

غیر انتفاعی» موسوم هستند.

جالب است که بدانیم در اسلام، به عنوان یک دین مترقی، این گونه سازمان‌ها و تشکیلات آنها سابقه‌ای بسیار طولانی دارد. به علت مفهوم خاص «عبادت» در اسلام - که هر عملی را که به قصد قربت الهی صورت گیرد را عبادت برمی‌شمارد. از سوی دیگر، به علت تأکید خاص اسلام بر ارزش جمع و جماعت، این دین مبین راهکار بسیار مبتکرانه‌ای را ارائه نموده است و آن تشکیل سازمانی داوطلبانه، غیر دولتی و غیرانتفاعی به نام «مسجد» است. مروری بر نقش و اهمیت مسجد در اسلام و همچنین نقش و کارکردهای آن در طول تاریخ حیات مدنی مسلمانان نشان می‌دهد که مساجد در اسلام و در جوامع مسلمان همان نقشی را ایفا کرده‌اند که امروزه از یک سازمان غیر انتفاعی در غرب انتظار می‌رود. با این تفاوت که معمولاً یک سازمان غیرانتفاعی در عرصه بسیار خاصی با هدفی مشخص که توسط اعضای آن تعیین می‌گردد فعالیت می‌نماید، در صورتی که این هدف تأمین گردد، سازمان باید منحل گردد و یا تغییر هدف صورت پذیرد. اما نهاد «مسجد» انعطاف‌پذیری بسیار زیادی دارد و با رعایت اصول ذکر شده در منابع اسلامی، یک مسجد می‌تواند به دامنه وسیعی از فعالیت‌ها پرداخته و در زمینه‌های مختلف، به نیازهای انسان به صورت سازمانی پاسخ دهد و از سوی دین اسلام، الهی و عبادی بودن این فعالیت‌ها به رسمیت شناخته می‌شود.

در جوامع اسلامی، از جمله ایران، حضور مساجد در زندگی اجتماعی مردم حضوری پررنگ است، بدان گونه که طبق آمارهای رسمی هم‌اکنون در ایران بالغ بر ۷۰۰۰۰ مسجد وجود دارد (محمدیان، ۱۳۸۲: ۲۰). این تعداد مسجد آنگاه مهم جلوه می‌کند که توجه کنیم تقریباً هیچ سازمانی از نوع دیگر دارای چنین تراکمی نیست. تنها امکان دارد مدارس از این نظر با مساجد برابری کنند.

این مقاله سعی دارد با رویکردی مدیریتی به پدیده مسجد بنگرد. وجود ظرفیت عظیمی چون هفتاد هزار مسجد در تمام نقاط کشور، با انبوهی از منابعی که در اختیار دارند، ضرورت نگاهی دقیق، علمی و موشکافانه‌ای را می‌طلبد. بنابراین تلاش این مقاله بر آن است تا با موشکافی مسجد به عنوان یک سازمان داوطلبانه غیر دولتی و غیر انتفاعی از زاویه علم مدیریت، به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱- مهمترین چالش‌هایی که مسجد به عنوان یک سازمان داوطلبانه غیردولتی و غیرانتفاعی از نوع مذهبی در جامعه کنونی ایران با آن روبرو هستند کدامند؟

۲- مسجد در جامعه کنونی ایران چه کارکردهای مطلوبی می‌تواند داشته باشد؟

۳- نحوه مدیریت مطلوب مسجد دانشگاه در جامعه کنونی ایران چگونه باید باشد؟

قابل ذکر است کارکردهای مطلوب و نحوه مدیریت مطلوب مسجد به عنوان یک سازمان غیر دولتی در دو بعد قابل طرح است: فعالیت‌های عبادی و غیر عبادی.

«مسجد دانشگاه، کارکردها، چالش‌ها و راه کارها»

مسعود منشی زاده (عضو هیأت علمی گروه مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

اشاره:

مقاله حاضر از مجموعه مقالات برگزیده هفدهمین اجلاس سراسری نماز با عنوان «نماز، دانش و رسالت دانشگاه» می باشد که خلاصه آن توسط مؤلف در اجلاس قرائت شده است که حسب بهره مندی و بهره برداری شایسته اصل مقاله عیناً تقدیم حضورتان می گردد:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

در حال حاضر به علت پیچیده و چند بعدی شدن مسائل مختلف در جوامع، شاهد ایجاد سازمان‌های گوناگون در تمامی زمینه‌های مختلف جوامع هستیم تا به نیازهای بشری پاسخ دهند. برخی از متفکران را نظر بر این است که اکنون دیگر شاهد پدیده‌ای به نام «جامعه» متشکل از «افراد» نیستیم، بلکه «جوامع» کنونی متشکل از «سازمان‌ها» هستند (دراکر، ۱۹۹۰) و «جامعه» بدین معنا باید موضوع علم «جامعه‌شناسی» قرار گیرد.

در دیدگاه نهادگرایی^۱، هر سازمان یا به عبارتی هر «تهداد»، در راستای ارضای یکی از نیازهای بشری فعالیت می‌نماید و به یکی از انواع نیازهای بشری پاسخ می‌دهد. طبق نظریه «هرم سلسله مراتبی نیازها»^۲ی آبراهام مازلو، از جمله نیازهای انسان نیاز خود شکوفایی است. این نیاز در انسان، عالی‌ترین مرتبه نیاز است و خود دارای ابعاد و اشکال متفاوتی می‌تواند باشد. یکی از ابعاد این نیاز بسیار پیچیده، گرایش به «پرستش» و در مرحله پایین‌تر «دیگر خواهی» می‌باشد. در سیر تحول تمدن غربی و پیدایش مدل جامعه مدنی غربی، برای پاسخگویی به ابعاد متفاوت نیاز خودشکوفایی در انسان‌ها نوعی از سازمان‌ها پدید آمده‌اند که به «سازمان‌های داوطلبانه»^۳، «سازمان‌های غیر دولتی»^۴، یا «سازمان‌های